

lélekrokonságot elengedhetetlennek tartja az irodalmi mű átültetéséhez, újraalkotásához. Magam is úgy vélem, hogy a különböző szerzőkkel és fordítói stílusokkal való találkozás során léteznie kell valamiféle érzelmi alapnak a szerző és fordító között.

Fordítóként természetesen segített a Dóczi-kutatás, hiszen belső ösztönből, a magam örömeire kezdtem el fordítani, nem végeztem fordító- és tolmácsképzést, nem olvastam fordításelméletet. A kutatás során azonban elmélyültem a fordításelméleti, illetve - gyakorlati kérdésekben, tudatosítva bizonyos fordítástechnikai problémákat, fordítási univerzálékat, német-magyar átváltási műveleteket. Jó volt megélni, hogy amit több helyen leírnak az elméleti fejtegetésekben, azt valójában ösztönösen magam is megvalósítottam, magam is úgy jártam el.

Vizsgálataim megerősítettek abban is, hogy minden műfordítónak egyéni idiolektusa, stílusa van, fordítása ennek ellenére hű lehet az eredeti mű szelleméhez. És hogy bizonyos szubjektívnek tűnő fordítói döntéseket igazából objektív törvényszerűségek is irányítanak, ahogyan azt Klaudy Kinga is jelzi.

Miben látod az aktualitását annak, hogy Dóczi-fordításokkal foglalkozzunk?

Aktuálisnak tartom Dóczi Lajos magatartását: műfordítói elhivatottságát, egy más kultúra iránti nyitottságát. Fogékony volt a valódi értékekre, hiszen az átültetett művek egytől-egyig irodalmi értéket, színvonalat képviselnek, kora kanonizált magyar szerzőit, illetve a német irodalom klasszikusait tolmácsolta a célnyelvi olvasónak. Kiemelném az igényességét –fordításait sokáig csiszolgatta, jobbította –, az alázatát, amellyel meg akart felelni az olvasóknak, de az önmaga által megszabott mércének is. Példaértékű magas szintű kétnyelvűsége. A munkabírása is mintaszerű, hiszen a bécsi külügyminisztériumban, a politikai életben betöltött közvetítő szerepe mellett szakított időt irodalmi közvetítői tevékenységére. Nem utolsó sorban kiemelném, hogy műfordításai a mai olvasónak is esztétikai élményt nyújtanak. Miközben Dóczi Lajos alakjával és műveivel foglalkoztam, ugyanabban a megtapasztalásban volt részem, amelyről ő maga így vallott egy olvasmánya kapcsán: „Amíg az ember olyan élvezetre képes, mint a milyet ez a sok holt betű szerzett nekem, ha száz nyavalya bántaná is, adjon hálát az istennek, hogy megszületett.”

KOMMER ERIKA

Mihai Eminescu Pedagógiai Líceum
Marosvásárhely/Târgu Mureș
Alexandru Papiu Ilarian 37
davideri@yahoo.com

VARGA P. ILDIKÓ (szerk.), **Erdélyi Múzeum LXXXIII. kötet, 2021. 3. füzet / 2.**

Az Erdélyi Múzeum 83. kötete, a 2021-es év 3. füzete irodalmat és nyelvészetet érintő tanulmányokat tartalmaz. A lapszám szerkesztője Varga P. Ildikó. Sikerült a szerkesztőnek (saját bevallása, invenciója szerint) hangsúlyosan a *magyar, Erdély, sőt Kolozsvár* hívószavak köré gyűjteni a szövegeket.

Elmondható, hogy többnyire már jól ismert, neves kutatók tisztelték meg írásaikkal ezt a számot is – a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről, a Károli Gáspár Református Egyetemről, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetéből, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemről Kolozsvárról, a kolozsvári Helikontól, az Erdélyi

Múzeum-Egyesülettől. Kevesebb számban, de kezdő kutatók is jelen vannak, ők a Szemle-rovatban remekelnek.

A tanulmányok a 16–17., 18–19. és a 20. század különböző irodalmi és nyelvészeti vonatkozásait érintik.

Az irodalom területén olvashatjuk életpályák figyelését kijelölt szempontok és célok alapján; egy 18. századi mű szövegelemzését egy vendégszöveg mentén; egy történelmi korszak meghatározott helyének/helyeinek regénytermését a szövegépítkezés bizonyos elemei alapján figyelő szöveget.

A nyelvészeti tanulmányok a kétnyelvűség és a helynevek témáján belül vizsgálódnak, de egy méltatlanul elfeledett tudós életpályáját is megismerjük, valamint korai felismeréseit a nyelvészet, nyelvújítás, nyelvművelés terén.

Három tanulmány a 20. század előtti irodalmat és nyelvészetet érinti.

Hargittay Emil Bitskey Istvánt köszönti nyolcvanadik születésnapján *Pázmány Péter és Erdély – régebbi és újabb adatok* címmel. Bár Pázmány kapcsolata Erdéllyel (és a Partiummal) nem új érdeklődési terület a Pázmány-kutatásban – hangsúlyozza a szerző –, új adatok inspirálták a téma felelevenítésére, és ezt három szempontból járja körül: Pázmány életrajza, az erdélyi fejedelmekkel való kapcsolattartása és szubjektív magatartásából kiolvasható szempontok alapján. Kiderül, hogy Pázmány viszonyulása gyermekkorra színhelyéhez, Erdély szeretére, Erdélyt védő politikája mindvégig koherens és következetes maradt.

Hernády Judit (a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről szintén) Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című könyvét elemzi, nagyon finom irodalmi érzékkel azt vizsgálja, hogy Cserei Mihálynak e szöveghez írt jegyzetei milyen módon épülnek be Apor szövegek közé. Kiderül: Cserei jegyzeteit Apor tömörítő szerkesztéssel és rövidítéssel elért változtatások útján törésmentesen illeszti művébe. Ezt bizonyítja e tanulmány, és szót ejt a mű szerkezetéről, az elbeszélésről, a szöveg anekdotikusságáról is.

Péntek János írása gróf Teleki József előtti tisztelgés. Megismerjük mint nagyszerű nyelvészt, de arról is értesülünk, hogy a Tudós Társaság és a Tudományos Akadémia első elnökét, Erdély gubernátorát, az 1848-as jobbtörvény kihirdetőjét tisztelhetjük benne. Megismerjük úttörő nyelvészeti meglátásait, írásait, felismeréseit. Fontosnak tartja tisztázni a tanulmány szerző, mi lehetett az oka annak, hogy Teleki József kiesett a tudományos élet és a köztudat figyelméből. Sikerül is választ adnia erre a talányra.

A 20. századot Balázs Imre József és Demeter Zsuzsa irodalomtörténészek, valamint Benő Attila és Sófalvi Krisztina nyelvészek képviselik.

Balázs Imre József *Thury Zsuzsa és az erdélyi magyar irodalom* című tanulmányában szintén az író életpályáján megmutatkozó erdélyi kapcsolódásokat tekinti át, arra keresi a választ, hogyan helyezhető el ez az életmű az erdélyi irodalom közegében; a kolozsvári újságíróként, kezdő íróként betöltött szerepre fókuszál – ezzel együtt a nőírói státuszra is –, és arra, hogyan kapcsolódott be az író az erdélyi nemzedéki írócsoportosulásokba, milyen volt kapcsolata a Helikkal és intézményeivel. Mindezt az erdélyi irodalomban való elhelyezhetőség érdekében, mintegy összességként teszi.

Demeter Zsuzsa Bálint Tibor prózájának főbb jellegzetességét, védjegyét (a cím szerint) *kabaláját* próbálja megnevezni. Kiderül, hogy a bálinti próza fő védjegyének a próza és líra sajátos váltakozásából felépülő szövegszövés tekinthető – ennek sajátosan bálinti módon történő váltakozásából –, de a külváros és az életrajziság problematikája is helyet követel magának a kérdésben. Korabeli kritikákat, a korszak irodalmi nyilvános – ságában született szövegeket megszólaltatva keresi a választ, a különböző sajtócikkek, irodalmi viták, levelek, kéziratok alapján is „egy szélesebb perspektívájú Bálint Tibor-

olvasat” kialakítására törekszik a tanulmány szerzője, mialatt a *Zokogó majom* olvashatóságát firtatja. (15)

Benő Attila és Sófalvi Krisztina „...*hogy is neveződik?*” főcímmel a nyelvi hiány és a nyelvi bizonytalanság jelzéseit figyelik a mezőségi kétnyelvű beszélőkkel végzett életinterjúk alapján, és számos példát hoznak a nyelvi hiány és bizonytalanság jelzésének megannyi nyelvi formájára, a különböző kategóriákban megfelelő magyarázatokkal, fogalmak tisztázásával.

A Műhely rovatban Vallasek Júlia és Horváth Csaba irodalomtörténészek és az EME munkatársa, nyelvész kutatója, Tamásné Szabó Csilla tanulmányát olvashatjuk.

Vallasek Júlia a trianoni változást tematizáló regényeket vizsgál, mégpedig a térképezetek megfigyelése alapján. Ligeti Ernő, Kacsó Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil egy-egy regényét elemzi és – felvidéki helyszínnel – Darkó István egy regényét. A szereplők sorsának, társadalmi pozícióvesztésének a térvesztéssel és egyfajta másodlagos térteremtéssel összefüggésbe hozható jelenségét emeli ki. Kiderül: a hajdanvolt centrum értéktelítettsége (a cselekmény helyszínét illetően) a perifériára csúszhat át és új értékek szimbólumává válhat. Arra hívja fel a figyelmet a tanulmány írója, hogy a felvidéki, erdélyi és délvidéki kisebbségi írók regényeiben (a századelőn született nemzedék műveiben) a térmegjelenítés módját, de a regény más aspektusait illetően is egybehangzó programot mutatnak fel a szerzők.

Horváth Csaba (a Károli Gáspár Református Egyetemről) *A csikóbőrös kulacstól a kannás bordalig* főcímmel a bordal alakulásait figyeli a magyar lírában a műfajban írt első szövegterjedékünkötől (a 16. századból), a reformkoron át a XX. századig és napjainkig. Nagyon leegyszerűsítve elmondható, hogy míg korábban egy etikai-esztétikai közösség közösségformáló, identitásképző erővel bíró formája volt a bordal, a XX. században maga a borivás is magányos, sőt önpusztító alkoholizmussá válik. A műfaj elhiteltelenedik, a kiüresedés megszólaltatója és a közösség hiányának bizonyítéka lesz.

Tamásné Szabó Csilla *Funkció és jelentés Aranyos vidékének térszínformaneveiben* című írása a 2020-ban megjelent *Aranyos vidékének helynevei* című kötet alapján számol be a vidék helynévanyagáról úgy, hogy a térszínformanevekre koncentrál, és ezekre ebből az adattárból hoz ízelítőt. Olyan helyneveinkkel foglalkozik, amelyeknek részét képezik például a *hegy, völgy, bérc, domb, havas, lyuk* stb. szavak, és még hosszán folytathatnánk a sort: számos, igencsak érdekes példát hoz a szerző az adattárból kutatástörténeti adatok részleteivel és a különböző kategóriák ismertetésével.

A Szemle rovatban hat 2020-ban és egy 2021-ben megjelent könyv ismertetését olvashatjuk Kelemen Fruzsina, András Orsolya, Biró Annamária, Keszeg Anna, Szabó-Reznek Eszter, Zsemlyei Borbála és Zabán Márta tollából. A hétből négy kötet kolozsvári (egy kolozsvár-budapesti) kiadónál jelent meg. Többnyire az irodalomkutatás terén született kötetekről van szó, de egy kötet antropológiai, egy pedig nyelvészeti kutatás eredménye.

Minőségi könyvismertetésekéről van szó.

Gábor Csilla és Farmati Anna közösen szerkesztett legújabb könyvét üdvözölhetjük (*A dialógus formái a magyar régiségben* címmel) ezt Kelemen Fruzsina doktorandusz ismerteti. Tanulmány- és konferenciakötetről van szó: a 2018-ban Kolozsváron megrendezett „régimagyaros” kutatók éves konferenciáján megtartott előadásokat gyűjti egybe. Értékes információkat hoz a dialógusról mint irodalmi műfajról, valamint az irodalomban is különféle szinten és módokon megtörténő párbeszédokről/dialogicitásról,

legyen szó hitvitákról, misszilis levelekről vagy szövegek és margináliák kapcsolatáról (Egyetemi Műhely Kiadó, Kvár. 2021).

András Orsolya doktorandusz Szikszai Mária 2020-ban megjelent könyvét ismerteti, amelynek címe: *Letűnt világok antropológiája és a megismerhetetlen különös szépsége*. A szerző Tyukodi Mihály katolikus pap írásos hagyatékát feltáró, többrészes kísérletének első darabja a kötet. (Azóta folytatása is megjelent 2021-ben két kötetben.) 1937 és 1997 között született dokumentumokról van szó: *az írógép korszakából* – jelzi az alcím is. A szereplők mikrovilágába próbál belelátni a szerző, így igyekszik többek között a nagyobb közösség struktúráját is rekonstruálni. (Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár. 2020.)

Biró Annamária egy a németországi kalendáriumkutatás eredményeként született könyvet tartott fontosnak ismertetni, Klaus-Dieter Herbst terjedelmes alkotását: *Biobibliographisches Handbuch der Kalendermacher*. A kötet a német nyelvterület kalendáriumainak szerzőit-készítőit követi nyomon. Hatalmas adattárat nyújt az érdeklődőknek-kutatóknak. Emellett olyan tényezőkre is kitér, mint a potenciális olvasók, a többnyire felekezeti jelleg és a 17. századtól számontartott variánsok megjelenése. (Verlag HKD, Jena, 2020. 4. kötet)

Keszeg Anna Hermann Veronika *Helyettem a nyelv* című kötetét mutatja be. A könyv az irodalmi kánon identitáspolitikai játszmáit leplezi le, és az autoritás különböző formáinak kialakulására és ezek működésére kérdez rá –központi problémaként –irodalmi szövegek elemzésén keresztül (Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár. 2020)

Vaderna Gábor *Honnan és hová? Arany János és a nagyszalontai hagyomány* című könyvét Szabó-Reznek Eszter ismerteti (a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetéből.) A Csonka toronyban berendezett új, állandó Aranykiállítás emeleteivel analóg módon épül fel a szöveg. Megrájolja Nagyszalonta múltját, Arany életét és pályáját a személyes tárgyak és dokumentumok mentén mikrotörténeti elbeszélésként, majd a kultikus hagyománnyal foglalkozik. *Hagyományrétegek, emlékezet, muzealizáció* – a recenzió címe jelzi az értelmezőkeret pontjait, amellyel a szerző a témát feldolgozza (Vitae 1., reciti, Bp. 2020).

Szilágyi Márton 2020-ban megjelent *Omniárium* című könyvét Zabán Márta ismerteti. Az alcím szerint a kötet irodalomtörténeti tanulmányok gyűjteményét hozza, és „szerényen „mindenes gyűjteményként” értelmezi magát” –, jelzi a recenzió, de tulajdonképpen irodalomtörténeti módszereink megújítását célozza, ahogyan a szerzőnek korábbi törekvései is. Az irodalmi kanonizáció kérdéseit vizsgálja több szempontból; abból indul ki, hogy a textológia és filológia szövegkezelési eljárásai már eleve értelmező-irányító hatással bírnak, és az irodalomtörténeti kánonok alakulását alapjaiban determinálják. Ezzel együtt többek között szakmai tévedésekre épülő irodalomtörténeti mítoszokról rántja le a leplet a szerző –, egyet saját mulasztásáról is (Ráció Kiadó, Bp. 2020).

Péntek János és Benő Attila *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)* című kötetét Zsemlyei Borbála mutatja be. A könyv *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* sorozat különleges darabja –, hangsúlyozza a recenzió. A sorozat többi részétől ugyanis több szempontból elüt pozitív értékhozámmal: a kötet szerzői a használatban lévő élőnyelvet mutatják be, a 21. század eddig eltelt két évtizedében történt változásokkal együtt és nem csak nyelvészeti szempontból. Olyan könyvet írtak – idézem a recenziót –, amelyet „mindenki haszonnal forgathat”, „aki valamilyen mértékben érdeklődik az erdélyi kisebbségi problémák iránt”. (Erdélyi Múzeum-Egyesület–Gondolat Kiadó, Kvár–Bp. 2020)

*

Egyed Emesét a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki idén márciusban. Az átadásra júniusban került sor. Szeretettel gratulálunk még egyszer. Szerénységére való tekintettel –, mert úgy érzem, szeretné, ha csak nagyon halkán szólnék a róla megjelent laudációról –, és azért is, mert fontos kiemelni, a szöveg írójára, Tar Gabriella-Nórára is irányítom a figyelmet, aki nagyon érzékeny, szinte művészi portrét fest a költő, az oktató, a kutató és a tudós Emeséről. A Közlemények rovatban olvasható a laudáció teljes szövege.

BÁNYÁSZ MELINDA
banyaszmelinda@yahoo.com

DANISS GYŐZŐ, Körkép a magyar nyelvről. Tizennyolc beszélgetés a magyar nyelvről. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2021. 223 l.

Daniss Győző, az ismeretterjesztő hírlapírás doyenje, aki különösen a magyar nyelvvel és rokonságával kapcsolatos témákban tájékoztatta évtizedekig az *Élet és Tudomány*, a *Népszabadság*, *National Geographic* hasábjain az olvasóközönséget, ezzel az interjúkötettel lépett legújabbán az olvasóközönség elé. A 18 interjújában a magyar nyelvészet képviselőinek egy nagyobb karéja szólal meg érintve a magyar nyelv és a vele foglalkozó tudomány, a magyar nyelvészet számos kérdését (helyesírás, nyelvművelés, a magyar nyelv története és történeti háttere, stílus, szókincs, nyelvjárások, névtudomány), amely a nagyközönséget is érdekli. Az interjúkötet újságírói bravúr, a meginterjúvolt nyelvészek nézeteinek közérthető közvetítése, és ekképp valóban egyfajta „körkép” a magyar nyelvről.

A Balázs Gézával készült interjú (*Tegezhetlek Önt?*) a grammatikai személyek (*én, te, ő, mi, ti, ők*) meghatározta teret járja körül nyelvszociológiai szempontból. Az interjú címe jelzi, hogy a megszólítások egykori bonyodalmas etikettjét, amely végső soron a feudális rendi hierarchia nyelvi vetülete (*kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes asszony/úr, kend, Ön, maga* vagy *te*), mára közvetettebb formák váltották föl, amelyek leggyakoribb változata a tegezés, annak is *letegezés* változata. Azt mondják, hogy ez az általánossá váló tegezés Skandináviából indult ki. A fölszíni hasonlóság ellenére a mélyben más a helyzet: Skandináviában, a feudális hierarchia láncából magukat rég kiszabadított egykori agrárországokban a tegezés valóban demokratikus (népi) alapú, nálunk ezzel szemben – feudális maradványként – fönről lefelé irányuló és a magasabb rangú (az „úr”) előjoga. A megszólítások összevisszasága (*asszony* vagy *úrnő*, sőt *úrhölgy*, ill. *úr* vagy éppen *főnök*) a társadalom zavarára utal: nem egyenlőség van benne, hanem harc a magasabb státusért, amelynek nyelvi eszköze, mondhatni fegyvere a tegezés, ill. letegezés.

Bárdosi Vilmos interjúja (*Bölcsességek kevés szóval*) a közmondások, szólások, állandó szókapcsolatok szerepét taglalja. „Beszédkor az agy, a nyelv mindig gazdaságosságra törekszik. Ezek a szóláspanelek [...] azért jók, hasznosak, mert készen vannak” – mondja Bárdosi Vilmos. E „rutinformulák” azonban bizonyos közös műveltségi hátteret igényelnek, csak egy ilyen háttérben alkalmazhatók és értelmezhetők. Bárdosi Vilmos említi, hogy „az európai kultúrkörben a korai szókapcsolat-gyűjtemények szerzőinek többsége Rotterdami Érasmustól kapott ihletet. Az ő *Adagiorum* című, a XVI. század beköszöntekor megjelent munkájából vették át a szólások, közmondások zömét” (i.m. 25). Ezeknek az szókapcsolatoknak, közmondásoknak, szólásoknak végső forrása a Biblia, más kultúrkörökben más szent iratok és könyvek (pl. a Korán, a tibeti